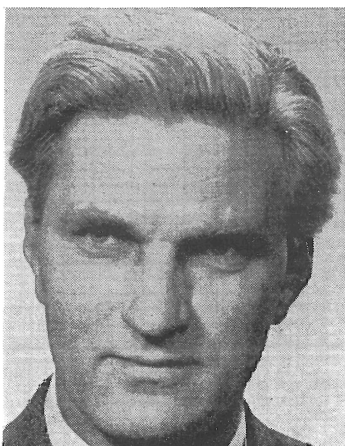

INDUSTRIUTVECKLINGEN FRAM TILL ÅR 1970 — EN KOMMENTAR

Av Ragnar Bentzel

I föregående nummer av tidskriften presenterades i sammandrag resultatet av industrins långtidsutredning om utvecklingstendenserna inom svensk industri fram till 1970. Professor RAGNAR BENTZEL, chef för Industriens Utredningsinstitut, lämnar i det följande en kommentar till möjligheterna att förverkliga de redovisade planerna.

Som stöd för läsaren återges även en tabell, som, visar resultaten av långtidsutredningen. Av 1 800 tillfrågade företag har 1 100 lämnat svar. De svarande företagen representerar mer än 50 procent av samtliga anställda inom industrin och cirka två tredjedelar av industrins totala förädlingsvärde, vilket i detta sammanhang betraktas som en god täckningsprocent.

Resultatet av IUI:s enkätundersökning avspeglar företagens planer fram till 1970. Det är alltså inte fråga om prognoser. Man kan nu fråga hur förutsättningarna ter sig för att planerna verkligen skall komma att realiseras. Den frågan kan diskuteras ur flera olika synvinklar. Inte minst gäller det huruvida planerna passar in i den allmänna samhällsekonomiska utvecklingen under 60-talets senare hälft. Vad som i det sammanhanget är av grundläggande betydelse är dock om industrin kan dra åt sig så mycket arbetskraft och kapital som är nödvändigt för att den planerade produktionsökningen skall kunna bli möjlig. Man kan också fråga sig huruvida förutsättningar föreligger för industrin att finna avsättning för den ökade produktionen. Låt mig dock göra några korta reflexioner över några av dessa frågor.

Arbetstidsförkortningen

Enligt gjorda prognoser kommer antalet förvärvsarbetande personer i landet att stiga endast obetydligt under senare hälften av 60-talet. Samtidigt kommer inslaget av deltidarbete att växa, vilket gör att ökningen i arbetskraften, räknad i årsarbetare, blir än mindre. Dessutom vet vi att en arbetstidsförkortning för närvarande är aktuell, och skall vi vara realistiska måste vi kalkylera med att en förkortning kommer till stånd inom de närmaste fem åren. Blir så fallet kommer den totala arbetskraftsvolymen, mätt i antalet arbetstimmar, att sjunka. Tänker man sig att arbetarnas veckoarbetstid minskar från 45 till 42,5 timmar men att ingen förkortning sker för tjänstemännens del kommer man till resultatet, att den totala arbetskraftsvolymen i samhället skulle sjunka med genomsnittligt 0,5 procent per år fram till 1970. Den siffran förefaller dock ligga i underkant. Dels kan förkortningen för arbetarnas del bli större, dels kan en viss förkortning tänkas komma även tjänstemännen till del. Det är i varje fall inte uteslutet, att minskningen av arbetstiden kan bli betydligt större. Hur man än

räknar därvidlag kommer man emellertid till den slutsatsen, att den volymmässiga arbetskraftstillgången i samhället som helhet kommer att minska något under de närmaste fem åren.

Underskottet på arbetskraft

Med mycket stor sannolikhet har vi att vänta en starkt ökad efterfrågan på arbetskraft inte endast från industrin utan även från andra näringsgrenar. Totalt torde denna ökning i efterfrågan avsevärt överstiga den friställning av arbetskraft på omkring 100 000 personer som är att vänta från jord- och skogsbruket. Om detta tillskott av arbetskraft till övriga delar av arbetsmarknaden konkurrerar i främsta rummet industri, byggnadsverksamhet, handel samt den offentliga sektorn. Enligt vår enkätundersökning skulle industrins efterfrågeökning röra sig om 120 000 personer och den sammanlagda efterfrågeökningen inom övriga sektorer torde bli än större. Uppen-

barligen innebär detta ett mycket betydande efterfrågeöverskott.

Det är utomordentligt svårt att yttra sig om resultatet av den framtida konkurrensen om arbetskraften. Industrins möjligheter att öka sysselsättningen med de 120 000 personer, som planerna ger vid handen, förefaller dock utomordentligt tveivelaktiga. Frågan är om industrin *alls* kan komma att öka sin sysselsättning och om en ökning verkligen kommer till stånd, så torde den bli ganska begränsad. Någon större ökning av sysselsättningen än vad som med hänsyn tagen till den samtidiga arbetstidsförkortningen skulle innebära oförändrad arbetskraftstillgång, räknad i antal utförda arbetstimmar, förefaller knappast vara att vänta. Man får inte glömma att en arbetstidsförkortning från 45 till 42,5 veckoarbetstimmar för industrins del — vid oförändrad sysselsättning räknad i antal personer — betyder en total minskning i arbetskraftsvolymen på 3,5 å 4 procent.

1965 års långtidsutredning

Preliminära resultat av industrienkäten

	Årlig ökning 1963—70 i %				Bruttoinvestering 1966/67 (1964/65 =100)	Ökning av antalet anställda 1963—70
	Produktion ¹⁾	Sysselsättning	Produktivitet	Export		
Gruvindustri	6 (5)	—1	7	6	83	— 500
Järn- och metallverk	9 (8)	2	7	8	120	9 500
Järn- och metallmanufakturverk	9	4	5	13	120	23 000
Maskinindustri	7	2	5	10	97	28 000
Elektroindustri	10	3	6	15	97	17 500
Transportmedelsindustri	7	3	4	12	97	12 000
(Bilreparationsverkstäder)	6 (6)	3	3	—	—	5 200
Varv	2 (1)	—1	3	2	121	—1 500
Jord- och stenindustri	7 (6)	2	5	10	108	5 300
Träindustri	6 (5)	0	6	3	106	800
Massa-, pappers- och wallboardindustri	8 (7)	—1	8	7	127	—2 400
Pappersvaru- och grafisk industri	6 (7)	2	5	8	93	6 700
Livsmedel	4 (4)	0	3	—	—	500
Textilindustri	5	0	5	10	96	200
Konfektionsindustri	5	2	3	11	90	5 800
Sko- och läderindustri	3 (4)	1	2	7	75	800
Gummivaruindustri	9 (8)	5	3	10	105	5 100
Kemisk industri ²⁾	8 (7)	2	6	8	93	5 100
<i>Hela industrin</i>	7 (7)	2	5	8	106	121 000

¹⁾ Inom parentes "återstående" årlig ökning 1964—70.

²⁾ Materialet inkluderar icke de företag som tillkommit efter 1962.

Hur stora investeringar krävs?

Det förhållandet att företagens planer beträffande sysselsättningsökningen sannolikt inte kan realiseras aktualiserar frågan huruvida man detta till trots kan tänka sig att produktionsplanerna kan realiseras. Det skulle i så fall ske genom ytterligare ökning av investeringarna. Frågan är alltså om vi kan tänka oss en så stor investeringsverksamhet inom industrin, att produktionsvolymen stiger med genomsnittligt 7 procent per år fram till 1970 vid oförändrad arbetskraftsvolym. För att bedöma den frågan skulle man behöva veta dels hur mycket investeringar som behövs för att förverkliga den 7-procentiga produktionsökningen, dels huruvida samhällsekoniskt utrymme kan tänkas föreligga för dessa investeringar. Inom parentes vill jag i det här sammanhanget påpeka, att man inte skall fästa alltför stor vikt vid den relativt låga ökning av industriinvesteringarna som redovisas i tabellen. Erfarenheterna från tidigare enkäter visar nämligen att företagen vid sådana här planenkäter systematiskt underskattar investeringsbehoven.

Det är inte möjligt att ge ett exakt svar på hur stora investeringar som kan komma att behövas för att vid oförändrad sysselsättning ge en årlig produktionsökning fram till 1970 på genomsnittligt 7 procent. Det erfarenhetsmaterial vi har beträffande sambandet mellan produktion, sysselsättning och realkapital tyder dock på att investeringsbehovet skulle bli utomordentligt stort. Sannolikt skulle man för 60-talets senare hälft behöva uppnå en genomsnittsnivå för investeringarna, som ligger åtminstone dubbelt så högt som dagens nivå. Bortsett från att en sådan explosionsartad utveckling knappast kan tänkas på grund av tekniska och administrativa skäl, är det alldeles uppenbart att samhällsekoniskt utrymme inte kan beredas för en sådan utveckling.

Det förefaller alltså ytterst osannolikt att den planerade sysselsättningsökningen skall kunna kompenseras av så stor kapitalbildning, att den 7-procentiga produktionsökningen skall kunna

realiseras. Av detta följer att det heller inte är troligt att företagens produktionsplaner skall kunna förverkligas.

De makthavandes dilemma

De makthavande kommer att ställas inför ett svårt dilemma, när det gäller avvägningen mellan konsumtion och investering i framtiden. Det föreligger å ena sidan mycket stora investeringsbehov i bostäder, sjukhus, undervisningsanstalter, vägar etc för att minska de nuvarande köerna på dessa områden. För att upprätthålla en någorlunda snabb framstegstakt är det också önskvärt att få till stånd betydande ökning i industrins och handelns investeringar. Det är alltså mycket som talar för att vi skall offra en allt större del av våra totala resurser på kapitalbildningens altare. Att göra det är emellertid kanske lättare sagt än gjort. Det som komplicerar saken är kombinationen av följande förhållanden:

- på grund av stagnationen i arbetskraftutbudet kommer nationalproduktens ökningstakt inte att kunna bli särskilt hög — man kan inte räkna med en högre årlig tillväxttakt än 4 å 4,5 procent;
- antalet barn och pensionärer kommer att växa långt snabbare än antalet förvärvsarbetande personer;
- besluten om höjda folkpensioner och ATP:s utmognad kommer att leda till en betydande inkomstfördelning från den aktiva till den passiva generationen.

Denna kombination av omständigheter gör att utrymmet för den aktiva generationens konsumtionsökning blir mycket begränsat även vid oförändrad investeringskvot. Naturligtvis blir utrymmet än mindre om investeringskvoten höjs. Även en ganska måttlig höjning leder till att den aktiva generationens konsumtionsökningstakt måste pressas ner till endast ett par procent om året, vilket är väsentligt mycket mindre än vad som förekommit under 60-talets början. Frågan är om den aktiva generationen accepterar en så låg inkomst-

ökningstakt. Om ej blir det utomordentligt svårt för statsmakterna att föra en politik som leder dit. Med hänsyn till den troliga reaktionen hos den aktiva generationen finns det anledning befara, att en sådan politik skulle komma att leda till svårbemästrade inflationstendenser.

Gränsen för det möjliga

Om man utgår ifrån att ett realiserande av alla dessa planer inte är möjligt, kan man naturligtvis fråga sig var gränsen för möjligheterna ligger. Låt oss utgå ifrån att industrin lyckas med att bibehålla den nuvarande sysselsättningsvolymen. Vad kan man då hoppas på beträffande industriinvesteringarnas utveckling och beträffande deras produktionshöjande effekt? Av uttalanden från regeringshåll att döma förefaller det sannolikt att

utrymme kommer att beredas för en ganska kraftig ökning av industriinvesteringarna. Att mer exakt säga hur stor den ökningen blir är naturligtvis inte möjligt. Om man emellertid tänker sig att ökningstakten i industriinvesteringarna kommer att röra sig om 6 à 7 procent per år, vilket inte förefaller osannolikt, så skulle man år 1970 komma upp till en nivå som överstiger dagens med 35 à 40 procent. Med investeringar av den storleksordningen skulle det, såvitt man kan sluta sig till av tidigare erfarenheter, vara möjligt att uppnå en tillväxttakt i produktionen på uppskattningsvis något sådant som 5 à 5,5 procent per år. Förmodligen är en ökningstakt på 5,5 procent per år mellan 1965 och 1970 det allra mesta vi kan hoppas på. Beträktad som prognos torde dock siffran 5 procent vara ett mer realistiskt alternativ.